

Héber nyelvtörténet

A héber nyelvújítás

Koltai Kornélia

2016.05.03.

Az óra vázlatja

- I. Az átmenet időszaka
- II. A beszélt héber felélesztése: Eliezer Ben-Jehuda
- III. A nyelvújítás korszakai
 - I. szakasz: 1879/1881–1918
 - II. szakasz: 1918–1948
 - III. szakasz: 1948-tól (Izrael állam megalapítása)
- IV. A felújított nyelv (IH=izraeli héber) főbb sajátosságai

Az óra anyagának irodalma

- Sáenz-Badillos, Angel, *A History of the Hebrew Language* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), pp. 267–287.
- Dobos Károly, *Sém fiai. A sémi nyelvek és a sémi írásrendszerek története* (Budapest: Pázmány Egyetem eKiadó és Szent István Társulat, 2012), pp. 198–204.

- I. Az átmenet időszaka

I. Az átmenet időszaka

- 1. Itáliai reneszánsz: 16. sz.
 - zsidók: keresztény humanisták vitapartnerei, pl. **Azarja dei Rossi** -- a hagyományos rabbinikus irodalom újraértelmezése (Septuaginta, Philón, Újszövetség, skolasztika irodalmának az ismerete stb.); zsidó historiográfia, szekuláris források felhasználása
 - pl. **Leon (Jehuda Arjé) Modena** *Júda élete* c. önéletrajzi műve, tudományos és fordítói tevékenysége

I. Az átmenet időszaka

- 1. Itáliai reneszánsz: 16. sz.
- reneszánsz → új műfajok megszületése, pl. héber nyelvű drámaírás kibontakozása
- **Elija Levita** (német területek → Itália):
jiddis-héber szótár, egyéb művek, német, latin magyarázatok

I. Az átmenet időszaka

- 2. Haszkala: 18.–19. sz. (1770–1880)
 - világi tudományok oktatása
 - a vallás világi tudományok fölötti hatalmának megtörése
 - kelet-európai zsidók által beszélt jiddis háttérbe szorítása
 - a bibliai héber nyelv felélesztése
 - a rabbinikus héber háttérbe szorításával (arameizmusok, grammatikai hibák)

I. Az átmenet időszaka

- 2. Haszkala: 18.–19. sz. (1770–1880)
 - a héber felélesztése élő nyelvként: kísérletek a nyelv megtisztítására és helyes használatára
 - német és egyéb európai nyelvekből vett kifejezések
 - asszimiláció és elmerülés az európai kultúrában
 - költészet, próza, dráma és egyéb műfajok születése

I. Az átmenet időszaka

- 2. Haszkala: 18.–19. sz. (1770–1880)
 - héber nyelvű sajtó
 - a legfontosabb orgánium: *Ha-Measszéf* („A gyűjtő”) – periodika, 1784–1829 (Königsberg, Berlin, Breslau)
 - Bécs: egyéb héber nyelv orgániumok
 - Oroszország: *Ha-Maggid* („A hírmondó”) – héber nyelvű hetilap, 1856-tól (Lyk, Berlin, Krakkó, Bécs)

I. Az átmenet időszaka

- 2. *Haszkala*: 18.–19. sz. (1770–1880)
 - Kiemelkedő képviselők:
 - **Moses Mendelssohn** (1729–1786): nm. filozófus + Tóra- és Zsoltárok-fordítás (hb. betűkkel, németre)
 - **Naftali Herz (Hartwig)-Wessely** (1725–1805): költő, az új zsidó nevelés ideálja – *Divré Salóm ve-Emet* („A béke és igazság szavai”), hb. pamflet
 - **Joszéf Perl** (1773–1839) a *haszkala* galíciai képviselője
 - **Ábrahám Dov Lebensohn** (1794–1879) és **Jehuda Lejb Gordon** (1830–1892), az oroszországi mozgalom alakjai

I. Az átmenet időszaka

- 2. Haszkala: 18.–19. sz. (1770–1880)
 - az új héber regény megjelenése: litvániai **Ábrahám Mapu** (1808–1867)
 - jiddis nyelvű író: **Mendele Mojher Szforim** – „Mendele, a könyvkereskedő” (Salóm Jakov Ábramovics, 1837–1917), jiddisből fordít:
 - nem a *haszkala* híveinek bibliai héber nyelvi tisztaságáért száll síkba, hanem a rabbinikus (misnai) és középkori héber nyelvváltozat elemeinek felhasználása

I. Az átmenet időszaka

- 3. Egyéb áramlatok, mozgalmak

- 18. sz. Kelet-Európa: haszidizmus

- 19. sz. vége: *Hibbat Cion*: asszimiláció-ellenes, nacionalista, cionista program

→ leszámolás a *haszkala* mesterként purista bibliai stílusával

- II. A beszélt héber felélesztése:
Eliezer Ben-Jehuda

II. A beszélt héber felélesztése: Eliezer Ben-Jehuda

- a korszak nemzeti eszméinek kialakulásával / nemzeti öntudatra ébredésével párhuzamosan:
- Kelet- és Közép-Európa zsidósága:
 - öndefiníció: önálló politikai nemzet
 - független nemzetállam eszméje
 - önálló nemzeti nyelv megteremtésének az eszméje

II. A beszélt héber felélesztése: Eliezer Ben-Jehuda

- a jiddis és a héber versengése
- a litvániai születésű **Eliezer Ben-Jehuda** (Eliezer Perelman, 1858–1922):

„Égető kérdés” (1879)

- modern héber mint beszélt nyelv megteremtése
- a Palesztinába történő letelepedéshez nélkülözhetetlen

II. A beszélt héber felélesztése: Eliezer Ben-Jehuda

- 1881: Palesztinában, Jeruzsálemben telepedik le
 - ekkortájt: a betelepülők a mindennapokban az anyanyelvüket használták,
 - a régiónak nincs nemzeti nyelve,
 - héber: lingua franca

- III. A nyelvújítás korszakai
I. szakasz: 1879/1881–1918

III. A nyelvújítás korszakai

I. szakasz: 1879/1881–1918

Eliezer Ben-Jehuda:

- 1890: *Vaad Ha-Lason – Héber Nyelvi Bizottság*
- 1890: héber nyelvű oktatás kiépítése
- 1910-től lexikon-írásba kezd: *Thesaurus* modern héber nyelv szótár
 - Bevezető: módszerek megfogalmazása, melyeket a nyelv mindennapos szükségleteihez igazítása során alkalmaztak
 - tudományos-technikai szavak: Tibbon-fordításirodalom
 - arab jövevényszavak használata: szemantikailag közel a héberhez

III. A nyelvújítás korszakai

I. szakasz: 1879/1881–1918

Eliezer Ben-Jehuda:

- 1910-től *Thesaurus*
- Bevezető:
 - Misna, Talmud és midrások: megfelelő forrás a héber-arámi-görög jövevényszavak felelevenítéséhez
 - arámi morféma-képletek alkalmazása a nem gyakori héber szavak esetén, precíz jelentésmeghatározással (a bibliai *hapaxok* használata)
 - BH gyökökből új képzések
 - neologizmusok

III. A nyelvújítás korszakai

I. szakasz: 1879/1881–1918

Eliezer Ben-Jehuda:

- 1910-től *Thesaurus*
 - halála után: Tur Sinai, M. H. Segal, valamint felesége és fia veszi át
 - összesen 17 kötet
- 1913/1914: Német Zsidó Segélyegylet támogatása:
Haifa: *Technion* – héber az oktatás nyelve (↔ német: nyelvháború)

- III. A nyelvújítás korszaka
II. szakasz: 1918–1948

III. A nyelvújítás korszaka

II. szakasz: 1918–1948

Brit Mandátum kora:

- 1922: a héber az ország egyik hivatalos nyelve
- a beszélők száma egyre növekszik (hagyományosan az 1. anyanyelvi beszélő: **Ben Cion ben Jehuda / Ittamár ben Avi, 1882–1943**)
- 1925: Héber Egyetem, Jeruzsálem
- 1930-as évektől: vita, hogy a bibliai / rabbinikus (misnai) milyen arányban jelenjen meg a beszélt héberben

III. A nyelvújítás korszaka

II. szakasz: 1918–1948

Brit Mandátum kora:

- vita a bibliai / rabbinikus (misnai) héber szerepéről
 - **Joszéf Gedalja Klausner** (1874–1958): a rabbinikus legyen kizárólagosan az alap
 - **Joseph Halévy** (1827–1917): a bibliai legyen kizárólagosan az alap

- III. A nyelvújítás korszaka

III. szakasz: 1948-tól (Izrael állam megalapítása)

III. A nyelvújítás korszaka

III. szakasz: 1948-tól (Izrael állam megalapítása)

- A zsidó állam hivatalos nyelve
- **Abba Bendavid**, *Leson Ha-Miqra o Leson Ha-hakhamim* (1951, 1967²): összehangban a bibliai és a rabbinikus (misnai)
- 1953. (Héber Nyelvi Bizottság →)

Héber Nyelvi Akadémia

- újabb vita a központi irányításról: *preskriptivisták*, pl. **Z. Ben-Hajjim**, a Héber Nyelvi Akadémia elnöke ↔ *deskriptivisták*, pl. **Hayim B. Rosén, Haim Blanc**

III. A nyelvújítás korszaka

III. szakasz: 1948-tól (Izrael állam megalapítása)

- *preskriptivisták*, pl. **Z. Ben-Hajjim**, a Héber Nyelvi Akadémia elnöke
 - IH: nem lehet rendszerről beszélni a Saussure-i értelemben
 - a nyelv fejlődik, a fejlődést a nyelvészek irányítják
- \leftrightarrow *deskriptivisták*, pl. **Hayim B. Rosén** (*Ha-Ivrit sellanu*, 1955; *Ivrit tova*, 1958), **Haim Blanc**
 - IH: rendszer a Saussure-i értelemben, még hozzá aktív nyelvi rendszer,
 - strukturálisan leírható
 - élőnyelvi követelményeket teljesít,
 - egy területileg, társadalmilag meghatározott csoport kommunikációs eszköze,

III. A nyelvújítás korszaka

III. szakasz: 1948-tól (Izrael állam megalapítása)

- \leftrightarrow *deskriptivisták*, pl. Hayim B. Rosén (*A Textbook of Israeli Hebrew*, 1961, 1969²), Haim Blanc (*Massa c. folyóirat: Leson bené Adam*, kb. „A nyelv, ahogyan az emberek használják”, 1952—1954)
 - különböző dialektusok alkotják,
 - nem-héber szubsztrátum befolyása a belső fejlődésre,
 - anyanyelvi beszélők: saját grammatikai szabályaik érvényesítése,
 - grammatikák szerint „hibák”: a nyelv új szakaszának nyelvi újításai

- IV. A felújított nyelv (IH=izraeli héber) főbb sajátosságai

IV. A felújított nyelv (IH=izraeli héber) főbb sajátságai

- Sémi nyelvnek tekinthető-e?
- Indoeurópanizálódás

kezdetben szláv nyelvek, jiddis hatása, + egyéb nyelvek hatása:

kiejtés, ld. jemeni zsidók „arabos”
kiejtése (pl. *begadkefatok*,
magánhangzók, gutturálisok)
szefárdi, askenázi (ld.
gutturálisok, magánhangzók,
begadkefatok)

IV. A felújított nyelv (IH=izraeli héber) főbb sajátságai

hangtan:

→ askenázi: 19 C (nincsenek emfatikusok, faringálisok)

→ szefárdi: 5 V + szóhangsúly

alaktan:

→ bibliai héber az alap az igeragozásnál (kivéve: T/2. és 3. közti különbség megszűnése)

→ *status constructus*: többnyire állandósult szószerkezetként; produktív: *sel*, pl. פְּנֻקָּם חֵבֶר ('tagsági kártya'), פְּנֻקָּם שֶׁל חֵבֶר ('egy kolléga kártyája'), הַבֶּשֶׂר שְׁלִי ('ételem'), בְּשָׂרִי ('húsom') ← jelentésmegkülönböztető funkció

IV. A felújított nyelv (IH=izraeli héber) főbb sajátságai

főnévképzők: וַת- / וְ- / וְ- ← rabbinikus (misnai)

mondattan:

→ rabbinikus (misnai) alap: *waw consec.* hiánya; וְ + *prefix. conjugatio*; לְ + part.; vernakuláris intranszitiv tranzitív vá válása: יֵשׁ לִי אֶת-הַסּוּס (NB: bibliai!)

→ szórend: európai nyelvek hatása érvényesül

szókincs:

→ európai és egyéb nyelvek hatása: tükörfordítások, jövevényszavak

Néhány kérdés

- A nyelv napjainkban is folyamatosan változik →
- Milyen hatások érik, a nyelv mely területét érintik leginkább?
- Milyen szerepe van a felülről jövő szabályozásnak?
 - Mi alakítja leginkább spontán változásokat?
 - Lehet-e a szinkrón helyzet dinamikájából a nyelvtörténet egy szakaszainak a dinamikájára következtetni?

- Viszlát jövő szerdán!